

biskupstwo i metropolię dla całej Rusi, podległą patriarsze konstantynopolskiemu. Zdobycze terytorialne i polityczne Włodzimierza utrwalił Jarosław Mądry. Głównym jego zwycięstwem było przede wszystkim pobicie Pieczyngów, zagrażających Rusi od południowego wschodu, a także zdobycze terytorialne na północnym zachodzie po podboju plemion ugrofińskich.

Panowanie Jarosława Mądrego kończy okres świetności Rusi i rozpoczyna okres rozdrobnienia feudalnego. Jarosław podzielił kraj między pięciu swych synów, co rozpoczęło okres wzajemnych walk książąt dzielnicowych, zerwanie związków gospodarczych z Bizancjum, upadek znaczenia Kijowa jako ośrodka politycznego i cywilizacyjnego Rusi. Korzystały z tego osiadłe na czarnomorskich stepach plemiona Połowców i Pieczyngów, dokonując łupieżczych najazdów na osłabione księstwa ruskie. W 1237 r. na teren rozdrobnionej i osłabionej Rusi najechali Mongołowie, pod wodzą Batu-chana. W 1240 r. Mongołowie zdobyli i spustoszyli Kijów. Ziemie Rusi na prawie dwa stulecia znalazły się pod jarzmem mongolskim.

Tendencja do coraz głębszego rozdrobnienia udzielnych księstw łączyła się z odrębną tendencją: próbą łączenia księstw i powrotu do jakiejś formy scentralizowanej władzy. Najbardziej udanym tego typu organizmem politycznym na ziemiach byłej Rusi Kijowskiej było Księstwo Halicko-Włodzimierskie, obejmujące zachodnie ziemie byłej Rusi Kijowskiej. Wybitną postacią polityczną był tu książę włodzimierski Danił (1221-1264), który w 1234 r. przyłączył do swego księstwa ziemię halicką, a w 1253 r. za zgodą papieża Innocentego IV koronował się w Drohiczyń na króla. Przez cały okres swego panowania próbował organizować koalicję antytatarską, usiłował uzyskać w tym wsparcie również papieża, uznawszy jego zwierzchnictwo religijne na rządzonych przez siebie ziemiach ruskich. Gdy jednak okazało się, iż wsparcia takiego nie otrzymał, zerwał z Rzymem, prowadząc samotnie nierówną walkę ze Złotą Ordą.

W tym czasie zaczynają kształtować się wyraźne różnice kulturowe i polityczne między wschodnią i zachodnią częścią byłej Rusi Kijowskiej. Kształtują się stopniowo dwa ośrodki polityczne roszcujące sobie prawo do historycznej spuścizny po Rusi Kijowskiej: Księstwo Halicko-Włodzimierskie na zachodzie i Księstwo Włodzimiersko-Suzdalskie, później zwane Moskiewskim, na północnym wschodzie. Księstwo Halickie powiązane było więziami politycznymi, kulturalnymi, a nawet dynastycznymi z Zachodem. Normą były tu koligacje dynastyczne z Polską i innymi krajami Zachodu. M. Hruszewskij zwraca uwagę na liczne związki kulturalne w architekturze, malarstwie sakralnym, w literaturze kronikarskiej. Autor *Kroniki Halicko-Wołyńskiej* przytacza na przykład opowieść o św. Kindze nie czyniąc żadnych aluzji, iż była ona świętą „innej wiary”, katoliczką. Katolików zdaje się on traktować jako „chrześcijan”, a zatem

ludzi tej samej wiary (Hruszewskij 1992: 483-485). Ruś Moskiewska natomiast zastygła w sztywniej formule bizantyjskiej.

Zachodnie ziemie byłej Rusi Kijowskiej dostają się stopniowo pod panowanie Litwy. W XVI stuleciu cała dzisiejsza Ukraina i Białoruś jest już w składzie Wielkiego Księstwa Litewskiego. W tym ogromnym, wieloetnicznym państwie wyraźnie dominuje kultura „ruska”. Oficjalna nazwa tego państwa brzmiała: „Wielkie Księstwo Litwy, Żmudzi i Rusi”, rządzące elity przyjmowały jednak szybko ruską kulturę, język i obyczaje. Oficjalnym językiem administracji i wymiaru sprawiedliwości była „kancelaryjna ruszczyzna”, mająca w znacznym stopniu elementy żywych wówczas gwar, w szczególności z okolic Wilna. Jednak główny zwód praw Wielkiego Księstwa napisany był językiem *Ruskiej Prawdy* Jarosława Mądrego. Literatura „wysoka” tego obszaru, która z istoty miała charakter religijny, pisana była w języku cerkiewnoślawiańskim lub jego regionalnych obocznościach. W podobnym języku pisane były kroniki. Procesy kształtowania się tożsamości kulturowej ziem „ruskich” zdynamizowały się pod koniec XVI i w pierwszej połowie XVII stulecia w związku z tworzeniem projektów unii religijnej katolicko-prawosławnej, jej wdrożenia w roku 1596 i dalszych jej losów. Powstała wówczas bogata literatura polemiczna, prezentująca różne stanowiska wokół kwestii unijnej. Czołową postacią w przygotowaniu projektów unijnych po stronie ruskiej był książę Konstanty Ostrogski (Melnyk 2001). Po zawarciu Unii stał się jednak głównym jej przeciwnikiem.

Jak stwierdza Wilson, charakter kultury tego obszaru, literatura pisana i jej język nie pozwalają stwierdzić istnienia w owym czasie jakichkolwiek dających się zauważyć różnic między południową jego częścią, zamieszkałą dziś przez Ukraińców, a północną – zamieszkałą przez Białorusinów. Wilson pisze: „Przenosząc się z Wilna do Nowogródka czy Kijowa, przedstawiciele tamtejszego kleru i szlachty nie mieli poczucia, że przekraczają wyraźnie określone granice kulturowe” (2002: 47). Zdaniem Wilsona,

dopiero wydarzenia roku 1648 [powstanie Chmielnickiego – W.P.] i to, co po nich nastąpiło, przesądziły o ostatecznym skryształowaniu się różnic między załążkami narodów „białoruskiego” i „ukraińskiego” (tamże).

Znacznie wcześniej jednak proces kształtowania się w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego jednolitego narodu „ruskiego”, innego niż naród rosyjski – przerwany został postanowieniami Unii Lubelskiej z 1569 r. Cały obszar „ruski” podzielony został między Koronę i Litwę. Dzisiejsze ziemie białoruskie znalazły się w obrębie Litwy, ziemie ukraińskie przeszły do Korony. Do Korony przeszło również Województwo Podlaskie z dawnymi ruskimi grodami: Drohiczynem i Bielskiem.